ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA
VOL. XXVI, 2 SECTIO H 1992

Zakład Geografii Ekonomicznej i Planowania Przestrzennego
Filii UMCS w Rzeszowie

Tadeusz HOFF

Zarys rozwoju polskiej telewizji w aspekcie przestrzennym

An Outline of the Development of Polish Television in the Spatial Aspect

Artykuł niniejszy jest ściśle związany z poprzednim opracowaniem autora, poświęconym rozwojowi radiofonii w Polsce,[1] i stanowi jego kontynuację. Wynika to nie tylko z podobnych przesłanek teoretycznych oraz założeń metodycznych i konstrukcyjnych, a także charakteru merytorycznego obu artykułów, ale także z wielu cech wspólnych i daleko idących podobieństw pomiędzy obiema gałęziami telekomunikacji: telewizją i radiofonią. Nie miejsce tutaj na szczegółowe rozpatrywanie tej problematyki, trzeba jednak zwrócić uwagę na najważniejsze podobieństwa i różnice pomiędzy nimi.

Najistotniejsze z naszego punktu widzenia jest podobieństwo charakteru działalności: zarówno telewizja, jak i radiofonia zaspokajają głównie potrzeby kulturalne społeczeństwa (chodzi o tzw. telewizję programową), służą też szeroko rozumianej rozrywce, natomiast w mniejszym stopniu przekazywaniu informacji. Podobnie jak radiofonia, telewizja emituje swoje programy dla użytku publicznego — szerokich mas ludności w sposób rozsiewczy, który uniemożliwia bezpośrednie porozumiewanie się ludzi, jak to ma miejsce w innych gałęziach łączności. Ponadto obie omawiane dziedziny są traktowane odrębnie od pozostałych gałęzi komunikacji w dziełach ogólnych, jak encyklopedie, roczniki statystyczne itp. (przeważnie w ramach problematyki kultury i sztuki) i jednakowo zaniedbywane w literaturze ekonomicznej i geograficznej, mimo ich ogromnego znaczenia społecznego i gospodarczego.

W tym ostatnim zakresie rola telewizji jest większa niż radiofonii, co wynika z jej większej atrakcyjności w odczuciu społecznym, dzięki swej

[1] T. Hoff: *Zarys rozwoju polskiej radiofonii w aspekcie przestrzennym*. Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, sectio H, vol. **XXVI, 1, 1992**.

wizualności. Z tego powodu telewizja jako środek masowego przekazu ma jeszcze większe znaczenie w kształtowaniu poglądów i gustów społeczeństwa, w pomnażaniu wiedzy, w dostarczaniu treści mogących wywoływać przeżycia artystyczne, w wychowywaniu i kształceniu oraz w przekazywaniu informacji, transmitowaniu imprez kulturalnych, sportowych, rozrywkowych itp. Przewaga telewizji nad radiofonią przejawia się też m.in. wyższą dynamiką rozwoju, chociaż historia telewizji jako instytucji publicznej jest o prawie 20 lat krótsza.

Celem niniejszego artykułu jest krótka prezentacja rozwoju telewizji w Polsce od jej powstania do końca 1988 r. Podobnie jak we wspomnianym artykule nt. rozwoju radiofonii, autor położył nacisk na aspekt przestrzenny wszystkich analizowanych problemów, zarówno w ujęciu ilościowym (głównie dynamika), jak i jakościowym (zmiany w strukturze, zasięgu oddziaływania, rozmieszczeniu). Analogia do analizy rozwoju radiofonii stwarza też możliwość przeprowadzenia dodatkowej charakterystyki porównawczej rysu historycznego obu tych gałęzi telekomunikacji.

Badaniami objęto wszystkie główne elementy telewizji (studyjny, nadawczy i odbiorczy), przy czym szczególną uwagę zwrócono na abonentów. Za podstawowe narzędzie analizy przyjęto miernik gęstości telewizyjnej, czyli liczbę abonentów telewizji przypadającą na 100 mieszkańców. Na tej podstawie, przy zastosowaniu wskaźników, które autor nazwał porównawczymi, obliczono mierniki względnej gęstości telewizyjnej (przez porównanie mierników gęstości telewizyjnej dla poszczególnych województw ze średnią ogólnopolską), co pozwoliło na precyzyjne określenie zmian w rozmieszczeniu i stopniu rozwoju telewizji w różnych częściach kraju.

Radykalna zmiana podziału administracyjnego w 1975 r. skłoniła autora do przeprowadzenia analizy w dwóch okresach: 1960—1974 i 1975—1988 wg każdorazowego podziału na województwa. Podział ten ma szczególne znaczenie w 3 części artykułu, w której województwa są podstawowym przedmiotem analizy. W zakończeniu natomiast rozwój telewizji w Polsce został porównany z odpowiednimi danymi dla świata oraz dla 22 najważniejszych państw europejskich (bez ZSRR).

Podstawowym materiałem źródłowym do analizy wszystkich problemów poruszanych w artykule są publikacje statystyczne zarówno Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie, jak i Ministerstwa Łączności, a także dane międzynarodowej statystyki, poświęconej tym problemom. Wykorzystano także szereg ważniejszych pozycji literatury naukowej i popularnonaukowej w tym zakresie. Niestety, wąskie ramy objętościowe niniejszego opracowania pozwalają na zaprezentowanie i przeanalizowanie wspomnianego materiału w bardzo niewielkim stopniu. Wpłynęło to na charakter artykułu, który można określić jako wprowadzenie do bogatej problematyki geograficznej telewizji.

ZARYS DZIEJÓW TELEWIZJI W POLSCE

Polska należała do krajów, które już przed drugą wojną światową prowadziły intensywne prace nad uruchomieniem telewizji programowej. W roku 1938 powstała w Warszawie Doświadczalna Stacja Telewizyjna, jako rezultat działalności Państwowego Instytutu Telekomunikacyjnego. Planowano rozpoczęcie regularnej emisji programów w latach 1940—1942. Niestety, wybuch wojny i zniszczenie wszystkich istniejących urządzeń, szacowane na sumę 217 116,9 tys. zł (wg cen z 1939 r.), uniemożliwiły realizację tych zamierzeń.[2]

Wojna i okupacja hitlerowska spowodowały 10-letnią przerwę w rozwoju polskiej telewizji. Eksperymenty w Państwowyym Instytucie Telekomunikacji wznowiono w 1948 r. pod kierunkiem J. Groszkowskiego, L. Kędzierskiego i T. Bzowskiego. Doświadczalna stacja i studio powstały w październiku 1952 r., a od 23 stycznia następnego roku zaczęto nadawać cotygodniowy półgodzinny program. Jednak za początek rozwoju polskiej telewizji jako instytucji publicznej uważa się zwykle oddanie do użytku Telewizyjnego Ośrodka Transmisyjnego i stacji nadawczej z masztem na szczycie Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie (czynny od 1 maja 1956 r.).

Podkreślenia wymaga — podobnie jak w przypadku polskiej radiofonii — szybkie rozprzestrzenianie się działalności telewizji. Najlepiej świadczy o tym wzrost liczby stacji nadawczych do 1970 r. Pierwsze ośrodki poza Warszawą, to (w kolejności uruchamiania): Łódź, Poznań, Katowice, Wrocław, Gdańsk, Szczecin, Olsztyn (wszystkie rozpoczęły działalność do końca 1960 r.), Kraków, Bydgoszcz, Koszalin, Lublin, Zielona Góra, Białystok, Rzeszów, Kielce (uruchomione do końca 1966 r.). Jak wynika z tego wykazu, już w połowie lat sześćdziesiątych wszystkie ówczesne miasta wojewódzkie, z wyjątkiem Opola, miały swoje stacje telewizyjne (tzw. stacje dużej mocy).

Specyficznym elementem sieci nadawczej telewizji są tzw. stacje retransmisyjne, zwane inaczej przemiennikami. Konieczność istnienia tych urządzeń w przypadku korzystania wyłącznie z fal rozchodzących się w atmosferze, wynika z ograniczonego zasięgu stacji nadawczych (fale przez nie emitowane rozchodzą się w kierunku prostym, a zatem nie pokonują krzywizny ziemi). Stacje retransmisyjne — jak wynika z nazwy — przekazują program, tzn. retransmitują go (odbierają i nadają równocześnie, powiększając zasięg oddziaływania stacji nadawczej). Naziemny odbiór bezpośredni odbywa się w promieniu ok. 50 km, ale jest bardzo zróżnicowany zależnie od mocy stacji retransmisyjnej, ukształtowania powierzchni obszaru otaczającego ją, położenia stacji, wysokości wieży,

---

[2] S. Miszczak: *Radiofonia i telewizja w świecie 1920—1970.* Warszawa 1971, s. 13.

w której znajduje się nadajnik itp. Dzięki istnieniu szeregu takich stacji, odpowiednio rozmieszczonych, można uzyskiwać połączenia pomiędzy poszczególnymi ośrodkami nadawczymi, zarówno wewnątrz kraju, jak i w skali międzynarodowej. Oprócz stacji retransmisyjnych stosuje się jeszcze linie radiowe, które wykorzystywane są przez telewizję w bezpośrednich, przeważnie roboczych kontaktach pomiędzy stacjami nadawczymi.

Pierwsze stacje retransmisyjne uruchomiono w 1958 r. Liczba ich szybko wzrastała: w 1960 r. było już 11 takich stacji, a w 1970 r. — 71. Jest rzeczą charakterystyczną, że najwięcej i największej mocy przemienników powstało na terenach górskich lub zróżnicowanych pod względem ukształtowania powierzchni (wysokości względne), co wiąże się ze szczególnie trudnymi warunkami odbioru programów telewizyjnych na takich obszarach. Największą moc mają stacje retransmisyjne (wśród zbudowanych do 1970 r.) w następujących miejscowościach (w nawiasach moc wypromieniowania w kW): Kasprowy Wierch (500), Działoszyn (w obecnym woj. jeleniogórskim — 95), Zakopane, Jelenia Góra, Przemyśl, Wałbrzych (po 60), Kudowa I (50), Konin (45), Kłodzko, Żywiec i Ustrzyki Dolne (po 40).

Rozwój bezpośrednich kontaktów międzynarodowych za pośrednictwem połączeń radiowych i telewizyjnych zapoczątkowano z Czechosłowacją w 1959 r. (jednokierunkowe transmitowanie programów do Polski) i 1960 r. (połączenie dwustronne pomiędzy tymi dwoma krajami). W 2 lata później rozbudowano to połączenie przez odgałęzienie Śnieżne Kotły (Karkonosze) — Berlin oraz otwarto nowe: przez Gdańsk z Moskwą. W późniejszym okresie następował dalszy wzrost długości oraz poprawa jakości połączeń międzynarodowych i krajowych. Stopniowo wszystkie ośrodki telewizyjne w kraju, dzięki gęstniejącej sieci linii telekomunikacyjnych, otrzymały bezpośrednie dwustronne połączenia wzajemne.[3]

W parze z rozwojem bazy nadawczej postępował rozwój tzw. bazy studyjnej. Już w 1955 r. ośrodek warszawski przy Pl. Wareckim rozporządzał własnym studiem wyposażonym m.in. w aparaturę do odtwarzania filmów oraz pierwszym wozem transmisyjnym. W następnych latach ośrodek ten został poważnie rozbudowany i zmodernizowany. Przystąpiono także do uruchomienia bazy studyjnej w ośrodkach lokalnych. Już w pierwszym dziesięcioleciu istnienia polskiej telewizji, tzn. do 1962 r. uruchomiono poza Warszawą 6 ośrodków studyjnych (w porządku chronologicznym): w Łodzi, Poznaniu, Katowicach, Gdańsku, Szczecinie i Krakowie. Miały one charakter prowizoryczny — mieściły się przeważnie w budynkach starych, adaptowanych do potrzeb telewizji (np. w dawnych salach koncertowych, kinowych i klubowych).

[3] O rozwoju sieci połączeń pomiędzy ośrodkami telewizyjnymi w Polsce do końca lat sześćdziesiątych szczegółowo informuje praca J. Łobody: *Rozwój telewizji w Polsce*. Wrocław 1973.

Późniejsze lata pozwoliły na modernizację i powiększenie tej bazy, a w niektórych przypadkach nawet na budowę zupełnie nowych obiektów, z reguły nowoczesnych i dobrze wyposażonych (w okresie oddawania do eksploatacji). Najwcześniej takich obiektów doczekały się trzy ośrodki telewizyjne (w kolejności chronologicznej): Katowice, Kraków i Warszawa. Katowice otrzymały, obok istniejącego studia, 4 nowe bloki o ogólnej kubaturze prawie 42 tys. m^3, oddane do użytku w dniu 29 kwietnia 1966 r. W dwa i pół roku później uruchomiony został nowy ośrodek krakowski, pięknie usytuowany na wzgórzach Krzemionki (dzielnica Podgórze). Ogólna kubatura ośrodka wynosi prawie 70 tys. m^3, z czego prawie 53 tys. m^3 przypada na studia telewizyjne. Nowe Centrum Telewizyjne w Warszawie (przy ul. Woronicza) oddano do eksploatacji 18 lipca 1969 r. Składa się z 14 bloków o łącznej kubaturze prawie 371 tys. m^3, w tym 7 studiów telewizyjnych (powierzchnia 2291 m^2).[4]

Działalność programowa polskiej telewizji rozpoczęła się jeszcze pod koniec 1952 r. (w rocznicę Rewolucji Październikowej), a od 3 stycznia następnego roku rozpoczęto nadawanie specjalnego programu dla dzieci. Początkowo telewizja nadawała tylko obraz, natomiast dzwięk był emitowany przez stację radiową Warszawa II. W tymże czasie (2 stycznia 1953 r.) rozpoczęła działalność Samodzielna Redakcja Programów Telewizyjnych w ramach Komitetu do spraw Radiofonii „Polskie Radio". Inne najważniejsze daty i fakt ydotyczące historii działalności programowej: 23 stycznia 1953 r. — uruchomienie regularnego programu publicznego (po pół godziny raz w tygodniu, tzn. w piątek od godz. 17), 1 kwietnia 1955 r. — wprowadzenie dwukrotnej emisji programu w ciągu tygodnia (wtorki i piątki), od 2 listopada 1955 r. — trzykrotnej (poniedziałki, środy, soboty), od 2 stycznia 1956 r. — czterokrotnej (dodatkowo jeszcze w czwartki), wreszcie od 1 lutego 1961 r. telewizja polska zaczęła nadawać programy we wszystkich dniach tygodnia; 2 października 1970 r. — data rozpoczęcia działalności Programu II, 16 marca 1971 r. — wprowadzenie regularnego programu kolorowego (raz w tygodniu), a 6 grudnia 1971 r. — to dzień, w którym rozpoczęto nadawanie stałego programu w kolorach.[5]

Podkreślenia wymaga tutaj przestrzenny aspekt rozwoju działalności programowej. Można go rozpatrywać z dwóch punktów widzenia: udziału powierzchni i ludności kraju objętej zasięgiem telewizji oraz współpracy ośrodków studyjnych (zarówno wewnątrz kraju, jak i w skali międzynarodowej) współtworzących program telewizyjny. W obu tych dziedzinach osiągnięcia polskiej telewizji wydają się znaczne.

---

[4] Na podstawie pracy S. Miszczaka: *Historia radiofonii i telewizji w Polsce.* Warszawa 1972, s. 366—461.

[5] Głównie na podstawie pracy Miszczaka: *Radiofonia (...) op. cit.*, s. 152—167 oraz Encyklopedii Powszechnej PWN, t. 5. Warszawa 1988, s. 360.

Wzrost obszaru i ludności Polski, mogącej korzystać z dobrego odbioru programów można prześledzić od 1967 r., kiedy dokonano ściślejszych pomiarów według nowo przyjętych kryteriów. Wówczas zasięg telewizji szacuje się na 58% powierzchni i 75% ludności Polski. Po wprowadzeniu Programu II jego zasięg w 1973 r. wynosił zaledwie 12% powierzchni i 30% ludności kraju. Odpowiednie dane dla 1988 r. wynoszą: Program I — 96% powierzchni i 98% ludności kraju (program czarno-biały); Program II — 77% powierzchni i 87% ludności Polski.[6] Jest rzeczą oczywistą, że omawiany tutaj problem przestrzennej dostępności programów jest uwarunkowany nie tylko poziomem rozwoju bazy studyjnej telewizji, ale przede wszystkim szeroko rozumianej bazy nadawczej.

O współpracy ośrodków krajowych pomiędzy sobą oraz w skali międzynarodowej też przesądził analizowany już pokrótce rozwój bazy nadawczej i studyjnej, a także połączeń telekomunikacyjnych. Dzięki niemu już w 1962 r. był możliwy współudział wszystkich ośrodków w tworzeniu i emisji programu ogólnopolskiego. Mimo to udział Warszawy w emisji tzw. programu własnego[7], wynoszący w 1965 r. niespełna 56%, w dalszych okresach jeszcze wzrastał, co wynika nie tyle ze względów technicznych i kadrowych (mniejszy potencjał i możliwości realizacyjne ośrodków regionalnych), ile z politycznych (postępująca centralizacja gospodarki i aparatu władzy oraz jego obawy przed szerzeniem się niezależnych poglądów).

Do osiągnięć telewizji polskiej w omawianym zakresie trzeba zaliczyć wspomniane już wczesne nawiązanie współpracy z rozgłośniami zagranicznymi. Polska należała do Interwizji od początku jej działalności (styczeń 1960 r.). Organizacja ta skupiała kraje byłego bloku socjalistycznego (z wyjątkiem Albanii i Jugosławii) oraz Finlandię (od 1968 r.), a ponadto współpracowała z Eurowizją i Nordwizją. Dzięki uruchomieniu w listopadzie 1975 r. naziemnej stacji łączności satelitarnej w Psarach (Góry Świętokrzyskie) telewizja polska korzysta z systemu łączności INTER-SPUTNIK (w ramach Interwizji OIRT), a także od 1982 r. — z systemu INTELSAT (w ramach współpracy z Eurowizją i Nordwizją).

Trzeba jednak stwierdzić, że do końca badanego okresu udział krajów Zachodniej Europy w obrocie zagranicznym, zwłaszcza do Polski, był znikomy i ograniczał się do programów politycznie neutralnych (transmisje imprez sportowych i niektórych estradowych, niektóre wydarzenia, zwłaszcza ujemne w skutkach, jak katastrofy, pożary i inne klęski żywiołowe).

---

[6] Dane Ministerstwa Łączności (głównie na podstawie Rocznika Statystycznego Łączności i roczników: Łączność — Przegląd Statystyczny za różne lata).

[7] Program nadawany bezpośrednio ze studia, a także transmisje (przedstawień, koncertów, różnych imprez, uroczystości itp.) oraz fragmenty programu uprzednio nagranego, odtworzone z taśmy filmowej, magnetycznej i płyt, łącznie z transmisjami z zagranicy.

Największy udział wśród tych krajów miały Niemcy (RFN), Wielka Brytania i Francja. Ich łączny udział w ogólnym czasie transmisji telewizyjnych w obrocie zagranicznym Polski w 1988 r. wynosił: kierunek z Polski za granicę — 12,8%; kierunek do Polski — zaledwie 1,4%.[8]

Syntetyczny, a równocześnie konkretny obraz rozwoju polskiej telewizji w okresie 1960—1988 przedstawia tabela 1 (przyjęcie za podstawę obliczeń jednego z lat wcześniejszych nie jest celowe ze względu na skąpe dane statystyczne — np. rejestrację abonentów rozpoczęto dopiero od 1 stycznia 1957 r.). Moc nadajników telewizyjnych w tym okresie wzrosła 29,5-krotnie. Ten wskaźnik świadczy o szczególnie dynamicznym rozwoju polskiej telewizji, znacznie szybszym nawet w zestawieniu z radiofonią, która też przecież należy do najprężniej rozwijających się dziedzin gospodarki (w okresie o 11 lat dłuższym odpowiedni wskaźnik wyniósł 17,3). Wniosek ten potwierdzają niemal wszystkie inne wskaźniki dynamiki obliczone dla innych badanych elementów (brak danych dotyczących emisji programów za 1960 r.).

Inny ogólny wniosek dotyczy rozkładu rozwoju polskiej telewizji w czasie — jest on dość równomierny, znacznie bardziej niż rozwój radiofonii (potwierdzają to nie zamieszczone w artykule szczegółowe wykresy [9]). Jedynie ostatnie lata (1980—1988 w tab. 1) wykazują wyraźne zwolnienie tempa rozwoju telewizji, co ma oczywiście związek z kryzysem społeczno-ekonomicznym. W niektórych badanych elementach nastąpił nawet regres, np. spadek średniej mocy zarówno stacji nadawczych, jak i nadajników, a także przeciętnego dziennego czasu emisji programów telewizyjnych.

Ze zmian strukturalnych w całym okresie objętym analizą zwraca uwagę rosnąca rola Programu II od momentu jego uruchomienia. Wyraża się zarówno w mocy nadajników (wzrost udziału z niespełna 1% w 1970 r. do 36% w 1988 r.), jak — w jeszcze większym stopniu — w emisji programów mierzonej czasem ich trwania. W 1980 r. Program II górował nawet pod tym względem nad Programem I, z udziałem prawie 53% ogólnego czasu emisji Telewizji Polskiej (w 1988 r. udział ten spadł do ponad 45%). Z porównania przytoczonych danych wynika, że Program II, mimo znacznie mniejszej mocy nadajników i mniejszego zasięgu, ma bardzo duży udział w merytorycznej działalności telewizji, co wiąże się z jego lokalnym, a przez to bardziej elitarnym charakterem (odbiorcy tego pro-

---

[8] Obliczono na podstawie danych Ministerstwa Łączności (PPTT) zamieszczonych w opracowaniu: *Łączność* — Przegląd Statystyczny 1988. Warszawa 1989, s. 112—113.

[9] O równomiernym (w czasie) rozwoju telewizji według województw w latach 1960—1970 świadczy m.in. opracowany przez autora kartodiagram dynamiczny w Narodowym Atlasie Polski (plansza 116, mapa 5).

Tab. 1. Rozwój polskiej telewizji w latach 1960—1988
The development of Polish TV between 1960 and 1988

Wyszczególnienie Dane podstawowe	1960	1970	1980	1988	Wskaźnik (1960= =100)
	Dane podstawowe				
I Baza nadawcza					
Łącza telewizyjne w km-łącz.	.	5903	12368	13343	.
Liczba nadajników	9	35	114	137	1522
Moc nadajników w kW	34,3	331,2	910,7	1008,6	2941
Średnia moc 1 stacji w kW	4,3	15,8	12,6	12,6	279
Średnia moc 1 nadajn. w kW	3,8	9,5	8,0	7,4	195
Moc nadajników wg nadawanych programów w %					
Program I	100,0	99,2	64,4	64,0	64
Program II	—	0,8	35,6	36,0	.
Liczba stacji retransmisyjnych	11	71	134	195	1773
II Emisja programów					
Czas emisji programów — ogółem w tys. godzin	.	84,5	283,1	330,2	.
Przeciętny dzienny czas emisji programów w godzinach	.	11,0	11,1	10,8	.
Czas emisji wg nadawanych programów w %					
Program I	.	98,1	47,2	54,6	.
Program II	.	1,9	52,8	45,4	.
III Abonenci telewizji					
Liczba abonentów telewizji ogółem w tys.	425,9	4214,8	7952,5	10036,9	2357
W tym na wsi w tys.	58,0	1076,9	2515,2	3098,1	5342
Udział abonentów na wsi w ogólnej liczbie abonentów telewizji w %	13,6	25,6	27,9	30,9	227
Gęstość telewizyjna — liczba abonentów telewizji przypadająca przeciętnie na 100 mieszk. ogółem	1,4	12,9	22,3	24,7	1764
w miastach	2,7	18,4	25,9	25,9	959
na wsi	0,4	6,9	17,0	22,5	5625

Źródła: 1. Rocznik Statystyczny (różne lata). Warszawa, GUS. 2. Rocznik Statystyczny Łączności 1971. Warsazwa 1971, GUS. 3. Rocznik Statystyczny Łączności (różne lata). Warszawa, Min. Łączności. 4. Łączność — Przegląd Statystyczny (różne lata). Warszawa, Min. Łączności, PPTT. Obliczenia własne.

gramu, to w ogromnej większości mieszkańcy aglomeracji i dużych ośrodków miejskich).

O dynamicznym rozwoju telewizji i jej atrakcyjności dla społeczeństwa świadczy przede wszystkim ponad 23,5-krotny ogólny wzrost liczby abonentów, w tym prawie 53-5-krotny — liczby abonentów na wsi w latach 1960—1988. W tym samym czasie liczba radioabonentów wzrosła zaledwie 2,8 raza, a od 1949 r., czyli w okresie o 11 lat dłuższym — 14,7 raza. Mimo przeszło 2-krotnie wyższej dynamiki wzrostu liczby abonentów telewizji zamieszkałych na wsi, w porównaniu z ogólną liczbą abonentów, ich udział procentowy nieznacznie tylko przekracza odpowiedni wskaźnik dla radiofonii (telewizja — 30,9%; radiofonia — 30,0% ogólnej liczby abonentów obu tych dziedzin telekomunikacji w 1988 r.).

Nieco inaczej kształtują się różnice pomiędzy miastem i wsią przy porównaniu mierników gęstości telewizyjnej. Wobec szybkiego tempa procesu urbanizacji, dynamika wzrostu tych mierników jest jeszcze bardziej zróżnicowana na korzyść abonentów wiejskich (56-krotny wzrost miernika gęstości wobec 9,5-krotnego — dla miast), aniżeli w liczbach bezwzględnych. Prowadzi to do stopniowego wyrównywania się wysokości tych mierników w miastach i na wsi (w 1960 r. gęstość telewizyjna w miastach była prawie 7-krotnie wyższa niż na wsi, natomiast w 1988 r. wysokość miernika dla miast nieznacznie tylko przewyższa odpowiedni miernik dla wsi — tab. 1).

Znacznie wyższa dynamika rozwoju telewizji w porównaniu z radiofonią powoduje też stopniowe wyrównywanie mierników gęstości w obu tych dziedzinach (w 1960 r. gęstość radiofoniczna ogółem była prawie 9,5-krotnie wyższa od gęstości telewizyjnej, podczas gdy w 1988 r. przewaga radiofonii pod tym względem jest nieznaczna — odpowiednie mierniki: 27,3 oraz 24,7 abonentów na 100 mieszkańców).

ZMIANY W ROZMIESZCZENIU ABONENTÓW TELEWIZJI

Przedmiotem badań w niniejszej części będą abonenci telewizji — element o charakterze syntetycznym, odzwierciedlający poziom rozwoju tej gałęzi telekomunikacji (odpowiada on roli abonentów radiofonii, telefonii, czy innych gałęzi telekomunikacji w badaniach geograficznych [10]). Jednostkami przestrzennymi analizy będą województwa, przy czym wykorzystane zostaną mierniki gęstości i względnej gęstości telewizyjnej (por. cz. 1).

[10] Autor pisał wielokrotnie na ten temat (por. np. T. Hoff: *Geografia łączności Polski*. Lublin—Rzeszów 1981). Chodzi o bezpośredni związek pomiędzy liczbą tych elementów, determinowaną oczywiście rozwojem innych elementów sieci, a poziomem obsługi daneog obszaru przez daną gałąź telekomunikacji.

Najbardziej ogólny obraz zmian w rozmieszczeniu środków telewizji daje analiza skrajnych dysproporcji pomiędzy województwami pod względem gęstości telewizyjnej w badanym okresie (tab. 2). Obliczony na ich podstawie wskaźnik dysproporcji przedstawia iloraz najwyższego i najniższego miernika gęstości. Wysokość tego wskaźnika w poszczególnych badanych latach (ostatnia kolumna tabeli) wykazuje stały spadek, jeżeli nie liczyć lat 1974—1975 wzajemnie nieporównywalnych ze względu na radykalną zmianę podziału administracyjnego w czerwcu 1975 r. (przeciętna powierzchnia województw bez miast wydzielonych zmniejszyła się prawie 3-krotnie).

Największe dysproporcje w omawianym zakresie wystąpiły oczywiście w pierwszych latach po uruchomieniu stacji nadawczych w Warszawie i innych nielicznych ośrodkach o niewielkim zasięgu oddziaływania (por. cz. 2). Dysproporcja pomiędzy Warszawą jako jednostką wojewódzką o najwyższej gęstości telewizyjnej a woj. koszalińskim wykazującym najniższy miernik, wyraża się stosunkiem liczb, jak 704 do 1. Szybki rozwój przestrzenny telewizji sprawił, że już w 1965 r. odpowiednie skrajne dysproporcje uległy wielokrotnemu zmniejszeniu (stosunek liczb w przybliżeniu — jak 7 do 1). Według ostatnich danych, mimo znacznego zmniejszenia wielkości województw, wskaźnik dysproporcji wynosi 1,78. Można więc stwierdzić, że telewizja, podobnie jak radiofonia (odpowiedni wskaźnik

Tab. 2. Skrajne dysproporcje pomiędzy województwami w gęstości telewizyjnej w latach 1960—1988

Extreme disproportions between the regions in TV density between 1960 and 1988

Lata	Województwa o gęstości telewizyjnej				Wskaźnik dysproporcji [a]
	najwyższej		najniższej		
	nazwa wojewódz.	miernik	nazwa wojewódz.	miernik	
I Okres 1960—1974 (podział administracyjny z 1974 r.)					
1960	m. st. Warszawa	6,34	koszalińskie	0,009	704,44
1965	m. st. Warszawa	15,3	rzeszowskie	2,2	6,95
1970	m. st. Warszawa	22,4	rzeszowskie	6,8	3,29
	m. st. Warszawa	26,2	rzeszowskie	11,9	2,20
II Okres 1975—1988 (podział administracyjny z 1988 r.)					
1975	miejskie łódzkie	25,5	nowosądeckie	11,0	2,32
1980	miejskie łódzkie	29,5	nowosądeckie	14,1	2,09
1985	miejskie łódzkie	32,7	krośnieńskie	17,8	1,84
1988	miejskie łódzkie	34,4	nowosądeckie	19,3	1,78

[a] Iloraz najwyższego i najniższego miernika gęstości telewizyjnej (miernik) najniższy = 1,00).

Źródła: 1. Rocznik Statystyczny Łączności 1971. Warszawa 1971, GUS (seria „Roczniki Branżowe" Nr 45). 2. Łączność — Przegląd Statystyczny 1974, 1975, 1980, 1985, 1988. Warszawa 1975, 1976, 1981, 1986, 1989, Min. Łączności, PPTT. Obliczenia własne.

1,72), należy do najbardziej równomiernie rozmieszczonych dziedzin gospodarki.

Bardzo charakterystyczny jest geograficzny aspekt przedstawionych dysproporcji: w całym okresie objętym analizą najwyższą gęstość wykazywała Warszawa (w latach 1960—1974) i woj. miejskie łódzkie (w latach 1975—1988), natomiast najniższą gęstość po 1960 r. — województwa południowo-wschodnie (rzeszowskie w dawnych granicach, nowosądeckie i krośnieńskie). Warto podkreślić, że i w tym zakresie mamy do czynienia z bardzo dużym podobieństwem pomiędzy telewizją a radiofonią.

Dalszą wnikliwą analizę zmian w zróżnicowaniu przestrzennym telewizji trzeba przeprowadzić oddzielnie dla obu okresów w każdorazowym podziale na województwa. Celem jej będzie określenie województw, które w rozpatrywanym okresie wykazały największe zmiany we względnej gęstości telewizyjnej (powyżej 10% średniej ogólnokrajowej), zarówno *in plus*, jak i *in minus*. Odpowiednie dane dla lat 1960—1974 zawiera kolejne zestawienie (tab. 3). Na jego podstawie można wysnuć wniosek, że w badanym okresie wystąpił wyraźny trend do łagodzenia dysproporcji w rozmieszczeniu abonentów telewizji: największy przyrost względnej gęstości wykazały województwa zajmujące w 1960 r. ostatnie lokaty pod tym względem (11—22 i 9), natomiast największy spadek — jednostki wojewódzkie zajmujące wówczas najwyższe lokaty (1—6 w kolejności zstępującej). Jak widać, tempo rozwoju telewizji było w przybliżeniu odwrotnie proporcjonalne do poziomu osiągniętego na początku badanego okresu.

Województwa o najwyższej względnej dynamice są położone przeważnie w północnej Polsce (szczecińskie, koszalińskie, bydgoskie, gdańskie, olsztyńskie) oraz we wschodniej części kraju (białostockie, lubelskie, rzeszowskie, kieleckie), na obszarach, które w znacznej części charakteryzują się ogólnie słabym poziomem rozwoju społeczno-ekonomicznego. Z kolei wszystkie jednostki przestrzenne, które wykazały spadek względnej gęstości telewizyjnej (powyżej 10% średniej krajowej, czyli powyżej 10 punktów),[11] to największe miasta Polski, a równocześnie największe ośrodki telewizyjne (Warszawa, Łódź, Kraków, Poznań i Wrocław) oraz woj. katowickie, a zatem obszary pod każdym niemal względem najlepiej rozwinięte.

Uzyskany obszar geograficzny zmian w rozmieszczeniu telewizji pokrywa się niemal idealnie z odpowiednimi wynikami badań nad radiofonią. Obie te gałęzie telekomunikacji, niezwykle ważne jako narzędzie spra-

[11] Mowa tu o względnym spadku gęstości telewizyjnej — w porównaniu ze średnimi dla Polski. W rzeczywistości wszystkie jednostki wojewódzkie wykazały duży wzrost miernika gęstości telewizyjnej w badanym okresie (nawet Warszawa — ponad 4-krotny, mimo największego spadku wysokości miernika względnego).

wowania władzy w państwie o ustroju totalitarnym (problem urabiania opinii publicznej oraz indoktrynacji ideologicznej i politycznej), wykazały — podobnie jak przemysł i niektóre inne działy produkcji — tendencję do rzeczywistego łagodzenia nadmiernych różnic w poziomie zagospodarowania poszczególnych części kraju, szczególnie wyraźną w badanym okresie. Trzeba podkreślić, że tendencja ta wynikała nie tylko z polityki ówczesnych władz, ale także z wyjątkowo dużego zainteresowania i współdziałania szerokich mas ludności (liczne tzw. czyny społeczne, zbiórki pieniężne i in.), zwłaszcza na wsi oraz na obszarach odległych od wielkich

Tab. 3. Najważniejsze zmiany w gęstości telewizyjnej województw w latach 1960—1974 (wg podziału administr. z 1974 r.)
The most important changes in TV density in the regions between 1960 and 1974 (according to the administrative division of 1974)

Województwa	Gęstość telewizyjna		Względna gęstość telewizyjna (wskaźniki porównawcze [a])			Lokata	
	1960	1974	1960	1974	różnica w punktach [b]	1960	1974
POLSKA	1,4	18,4	1,00	1,00	103	—	—
I Województwa wykazujące największy przyrost względnej gęstości telewizyjnej (powyżej 10 punktów)							
koszalińskie	0,0 [c]	18,8	0,01	1,04	—	22	13
bydgoskie	0,1	19,1	0,07	1,06	99	18	12
zielonogórskie	0,3	20,1	0,21	1,12	91	15	9
olsztyńskie	0,2	17,3	0,14	0,96	82	17	15
białostockie	0,0 [d]	13,9	0,01	0,77	76	21	18
szczecińskie	0,6	21,0	0,43	1,17	74	13	7
lubelskie	0,0 [e]	13,1	0,29	1,00	71	20	20
poznańskie	0,4	18,0	0,22	0,73	71	14	14
rzesozwskie	0,0 [f]	11,9	0,02	0,66	64	19	22
kieleckie	0,2	13,1	0,14	0,73	59	16	21
łódzkie	0,6	15,9	0,43	0,88	45	12	16
gdańskie	1,1	20,4	0,79	1,13	34	9	8
krakowskie	0,7	13,5	0,50	0,75	25	11	19
II Województwa wykazujące największy spadek względnej gęstości telewizyjnej (powyżej 10 punktów)							
m. st. Warszawa	6,3	26,2	4,50	1,46	—304	1	1
katowickie	4,6	21,9	3,29	1,22	—207	2	5
m. Poznań	4,4	24,4	3,14	1,36	—178	3	3
m. Łódź	4,1	26,0	2,93	1.44	—149	4	2
m. Wrocław	3,4	23,0	2,43	1,28	—115	5	4
m. Kraków	2,2	21,4	1,57	1,19	—38	6	6

[a] Wskaźniki określają gęstość telewizyjną danej jednostki wojewódzkiej w stosunku do średniej krajowej przyjętej za 1,00. [b] Różnica pomiędzy wysokością wskaźników porównawczych w latach 1960 i 1974. Za punkt przyjęto 1% średniej krajowej gęstości telewizyjnej. [c] 0,009. [d] 0,010. [e] 0,025. [f] 0,026.

Źródła: 1. Przekroje terenowe 1945—1965. Warszawa 1967, GUS (seria „Statystyka Regionalna" Nr 7). 2. Rocznik Statystyczny 1975. Warszawa 1975, GUS. Opracowanie i obliczenia własne.

aglomeracji i tętniących życiem ośrodków kultury, nauki i sztuki. Nie trzeba chyba uzasadniać, że telewizja — w stopniu znacznie większym niż radiofonia — może być namiastką wszystkich tych walorów i atrakcji, jeżeli w swoich programach uwzględni różnorodne potrzeby i zainteresowania społeczeństwa.

Do bliższej oceny rozwoju telewizji w aspekcie przestrzennym potrzebne będzie porównanie wysokości mierników względnej gęstości telewizyjnej z lokatami poszczególnych województw w latach 1960 i 1974 (2 ostatnie kolumny w tab. 3). Okazuje się, że mimo znacznego przyrostu tych mierników, niektóre województwa obniżyły swoje lokaty pod względem gęstości telewizyjnej (woj. krakowskie przesunęło się aż o 8 miejsc do tyłu, woj. kieleckie — o 5 miejsc, woj. łódzkie — o 4 miejsca i rzeszowskie — o 3 miejsca). Podobnie w drugiej grupie województw, mimo dużego spadku względnej gęstości, 2 wśród nich poprawiły swoje lokaty (Łódź — o 2 miejsca, Wrocław — o 1 miejsce). Znaczy to, że analizowane zmiany, mimo ogólnie właściwego kierunku, były jednak zbyt wolne w odniesieniu do wymienionych jednostek przestrzennych.

Drugi okres (lata 1975—1988), nieznacznie, bo tylko o 1 rok krótszy od poprzedniego, charakteryzuje się znacznie wolniejszym tempem rozwoju (wzrost gęstości telewizyjnej dla całej Polski o niespełna 31%), co można wyjaśnić znacznym stopniem „nasycenia" (względnym) osiągniętym w poprzednim okresie oraz wpływem kryzysu lat osiemdziesiątych. Nas interesują tu znów najważniejsze zmiany w gęstości telewizyjnej województw po przeprowadzeniu reformy podziału administracyjnego (tab. 4). Wniosek, który nasuwa się już na pierwszy rzut oka, to brak województw wykazujących spadek względnej gęstości telewizyjnej (powyżej 10 punktów).

Z geograficznego punktu widzenia mamy do zanotowania 2 najistotniejsze wnioski z przytoczonych w tabeli danych statystycznych. Przede wszystkim wymaga podkreślenia kontynuacja podstawowego trendu z poprzedniego okresu: najwyższą dynamikę rozwojową wykazały województwa, które na początku okresu (1975 r.) zajmowały najgorsze miejsca pod względem gęstości telewizyjnej — w tabeli są reprezentowane wszystkie województwa zajmujące 15 ostatnich lokat (35—49). Identyfikacja tych, a także pozostałych województw o najwyższym przyroście gęstości telewizyjnej, prowadzi do drugiego ogólnego wniosku: ogromna większość z nich leży we wschodniej części Polski, a tylko kilka — w środkowej (sieradzkie, skierniewickie, piotrkowskie i ciechanowskie); brak natomiast reprezentantów najlepiej rozwiniętych obszarów zachodnich (także pod względem gęstości telewizyjnej).

Bardziej szczegółowe wnioski pozwala wysnuć porównanie lokat poszczególnych województw wg wysokości omawianego wskaźnika (2 ostatnie kolumny tab. 4). Okazuje się, że większość województw, które wykazały

Tab. 4. Najważniejsze zmiany w gęstości telewizyjnej województw w latach 1975—1988 (wg podziału administr. z 1975 r.)
The most important changes in TV density in the regions between 1975 and 1988 (according to the administrative division of 1975)

Województwa	Gęstość telewizyjna		Względna gęstość telewizyjna (wskaźniki porównawcze [a])				
			1975	1988	różnica w punk-	1975	1988
POLSKA			1,00	1,00	—	—	—
Województwa wykazujące największy przyrost względnej gęstości telewizyjnej (powyżej 10 punktów)							
bialskopodlaskie	12,5	24,0	0,66	0,97	31	44	35
zamojskie	12,1	22,6	0,64	0,91	27	41	39
siedleckie	12,6	22,7	0,67	0,92	25	46	40
ostrołęckie	12,2	21,9	0,65	0,89	24	45	42
przemyskie	11,5	20,4	0,61	0,83	22	48	46
łomżyńskie	12,0	20,9	0,63	0,85	22	47	44
chełmskie	15,1	25,3	0,80	1,02	22	37	29
nowosądeckie	11,0	19,3	0,58	0,78	20	49	49
kieleckie	15,2	24,1	0,80	0,98	18	35	34
sieradzkie	15,8	25,2	0,84	1,02	18	33	30
skierniewickie	16,7	26,2	0,88	1,06	17	29	23
białostockie	15,6	24,8	0,83	1,00	18	34	33
tarnowskie	12,6	20,4	0,67	0,83	16	42	45
tarnobrzeskie	13,2	21,2	0,70	0,86	16	39	43
ciechanowskie	15,2	23,7	0,80	0,96	16	36	33
piotrkowskie	15,9	24,8	0,84	1,00	16	32	32
rzeszowskie	12,5	19,9	0,66	0,81	15	43	47
radomskie	14,4	22,4	0,76	0,91	15	38	41
płockie	17,0	25,6	0,90	1,04	14	27	26
krośnieńskie	12,7	19,8	0,67	0,80	13	40	48
lubelskie	16,9	25,0	0,89	1,01	12	28	31
miejskie krakowskie	18,7	27,3	0,99	1,11	12	22	11
suwalskie	16,1	23,7	0,85	0,96	11	31	37

[a] Patrz notka a do tab. 3. [b] Różnica pomiędzy wysokością wskaźników porównawczych w latach 1975 i 1988. Za punkt przyjęto 1% średniej krajowej gęstości telewizyjnej.

Źródła: 1. Rocznik Statystyczny 1976. Warszawa 1976, GUS. 2. Łączność — Przegląd Statystyczny 1988. Warszawa 1989 (1990), Polska Poczta Telegraf i Telefon. Opracowanie i obliczenia własne.

stosunkowo niski przyrost względnej gęstości (poniżej 17 punktów w okresie 1975—1988), legitymuje się obniżeniem swojej pozycji. Najwięcej, bo o 8—4 miejsc do tyłu przesunęły się województwa: krośnieńskie (z 40 na 48), suwalskie (z 31 na 37), rzeszowskie i tarnobrzeskie. W mniejszym stopniu uległy pogorszeniu lokaty województw: tarnowskiego, radomskiego, lubelskiego i ciechanowskiego. Na tej podstawie można ocenić dynamikę rozwoju telewizji w wymienionych województwach jako względnie zbyt niską, mimo ogólnie prawidłowego kierunku tego rozwoju (w analizowanym aspekcie). Problem polega na tym, że leżą one na obszarach o najniższej gęstości telewizyjnej.

Prezentację wyników badań na podstawie kartogramów (zmiany gęstości telewizyjnej wg województw) znów trzeba przeprowadzić w dwóch okresach: 1960—1974 i 1975—1988. Wąskie ramy objętościowe artykułu skłaniają do rezygnacji z przedstawienia materiału kartograficznego i ograniczenia zakresu analizy do najważniejszych tylko problemów. W celu jej uproszczenia oraz ujednolicenia kryteriów oceny rozmieszczenia abonentów telewizji w każdym z badanych lat (na początku i na końcu obu okresów) zastosowano podział na 5 następujących względnych poziomów rozwoju telewizji: A — bardzo wysoki, B — wysoki, C — średni, D — niski, E — bardzo niski.

W 1960 r. bardzo wysoki i wysoki poziom wykazywały wszystkie województwa grodzkie (5 największych miast: Warszawa, Łódź, Kraków, Wrocław, Poznań) oraz 3 województwa południowo-zachodnie: katowickie, opolskie i wrocławskie. Rozmieszczenie województw reprezentujących pozostałe poziomy było rozproszone. Poziom średni na przykład wykazywały zarówno województwa północne (szczecińskie i gdańskie), jak i środkowe (warszawskie i łódzkie), a także południowe (krakowskie). Podobnie niski i bardzo niski poziom występował nie tylko we wschodniej Polsce (wszystkie 3 województwa przylegające do granicy wschodniej: białostockie, lubelskie i rzeszowskie wykazały najniższy poziom rozwoju), a także w środkowej części kraju, ale nawet w zachodniej i północnej (województwa: zielonogórskie, poznańskie, bydgoskie i koszalińskie, w tym 2 ostatnie — poziom E).

W 1974 r. nastąpiła pewna polaryzacja bardziej odpowiadająca typowemu zróżnicowaniu przestrzennemu potencjału społeczno-ekonomicznego (mniejszy wpływ czynnika bazy nadawczej): cała wschodnia połowa kraju, z wyjątkiem Warszawy, Łodzi i Krakowa, wykazała niski i najniższy poziom rozwoju telewizji (w tym wszystkie województwa wschodnie oraz kieleckie i krakowskie — poziom E), natomiast w zachodniej połowie tylko 1 województwo reprezentowało poziom niski (poznańskie). Bardzo wysokim poziomem rozwoju telewizji odznaczały się, oprócz 5 największych miast, jeszcze województwa: katowickie, zielonogórskie, szczecińskie i gdańskie.

Sytuacja w 1975 r. wg nowego podziału administracyjnego nie może zasadniczo odbiegać od przedstawionej wyżej, jednakże jej obraz geograficzny jest bardziej szczegółowy i przez to bardziej zróżnicowany (znaczne zwiększenie liczby badanych jednostek). Przede wszystkim można dość dokładnie wytyczyć linię dzieląc obszary wschodnie, o niskiej i bardzo niskiej gęstości telewizyjnej, od reszty kraju. Przebiega ona wzdłuż północnych i zachodnich granic następujących województw: białostockiego, łomżyńskiego, ostrołęckiego, ciechanowskiego, siedleckiego, radomskiego, kieleckiego, tarnowskiego i nowosądeckiego. Województwa położone na

wschód od tej linii, z wyjątkiem lubelskiego, reprezentują niski i bardzo niski poziom rozwoju telewizji, podczas gdy na zachód od niej brak w ogóle województw, o tak niskim poziomie (poniżej 15,7 abonentów telewizji na 100 mieszkańców).

Zróżnicowanie poziomu rozwoju telewizji w wyodrębnionej zachodniej części Polski (obejmuje ona ok. 60% całej powierzchni kraju) przedstawiało się (1975 r.) w przybliżeniu następująco: wśród województw środkowych i północno-wschodnich dominował poziom średni (15,7—19,9 abonentów na 100 mieszkańców), natomiast we wszystkich województwach zachodnich — poziom wysoki i bardzo wysoki. Ten ogólny obraz modyfikują wielkie aglomeracje środkowej Polski odznaczające się najwyższą gęstością telewizyjną w kraju (województwo miejskie łódzkie — 25,5 i stołeczne warszawskie — 24,9).

W okresie 1975—1988 nie zaszły już większe zmiany w rozmieszczeniu sieci telewizyjnej. Obecnie, tzn. wg stanu w dniu 31 grudnia 1988 r., można wyróżnić 3 podstawowe strefy zagospodarowania telewizyjnego, o układzie w przybliżeniu południkowym:

1) STREFA ZACHODNIA obejmuje 14 następujących województw: szczecińskie, koszalińskie, słupskie, gdańskie, bydgoskie, pilskie, gorzowskie, zielonogórskie, poznańskie, leszczyńskie, wrocławskie, legnickie, jeleniogórskie, włabrzyskie. Charakteryzuje się wysokim i bardzo wysokim poziomem zagospodarowania (powyżej 26,4 abonentów telewizji na 100 mieszk.). Wyjątki tworzą województwa słupskie i leszczyńskie o nieco niższym mierniku gęstości telewizyjnej.

2. STREFA ŚRODKOWA obejmuje również cały kraj. W skład jej wchodzi 17 województw: elbląskie, olsztyńskie, toruńskie, włocławskie, płockie, warszawskie, skierniewickie, łódzkie, sieradzkie, konińskie, kaliskie, piotrkowskie, częstochowskie, opolskie, katowickie, bielskie i krakowskie. Najbardziej zróżnicowana pod względem gęstości telewizyjnej, wykazuje jako całość średni poziom rozwoju (24,2—26,4 abonentów na 100 mieszk.), ale niektóre województwa przekraczają ten poziom (miejskie: warszawskie, łódzkie i krakowskie oraz katowickie i toruńskie).

3. STREFA WSCHODNIA obejmuje obszar, o którym była już mowa (przy charakterystyce rozmieszczenia sieci w 1975 r.) i wykazuje najniższy poziom rozwoju telewizji (poniżej 24,2 abonentów na 100 mieszk., z wyjątkiem woj. chełmskiego, lubelskiego i białostockiego — wpływ dużych aglomeracji miejskich i możliwości bezpośredniego odbioru programów z ZSRR). Tworzą go województwa: suwalskie, ciechanowskie, ostrołęckie, łomżyńskie, białostockie, bialskopodlaskie, siedleckie, radomskie, lubelskie, chełmskie, zamojskie, tarnobrzeskie, kieleckie, tarnowskie, nowosądeckie, krośnieńskie, rzeszowskie i przemyskie (razem 18 woje-

wództw). 5 ostatnio wymienionych tworzy zwarty obszar w południowo--wschodniej części kraju, wykazujący najniższą gęstość telewizyjną (poziom E — poniżej 20,5 abonentów na 100 mieszk.).

ZAKOŃCZENIE

W niniejszej końcowej części artykułu celowa wydaje się próba krótkiej syntezy i oceny przedstawionego rozwoju telewizji w Polsce przy pomocy porównania go z odpowiednimi danymi dla świata i innych krajów europejskich. W dalszym ciągu głównym obiektem badań będą abonenci telewizji. W przypadku braku danych na ten temat wzięto pod uwagę odbiorniki telewizyjne. Z tego samego powodu skrócono okres badany i objęto nim lata 1960—1986.

Pierwszym problemem do rozważenia jest porównanie okresu powstania telewizji w Polsce i innych krajach. Trudności techniczne na drodze do praktycznego przesyłania ruchomych obrazów należytej jakości sprawiły, że o początkach telewizji publicznej, jako środka tzw. masowego przekazu można mówić dopiero w odniesieniu do drugiej połowyy lat trzydziestych. Kolebką tak rozumianej telewizji były kraje Zachodniej Europy, a ściślej Wielka Brytania, gdzie nadano pierwszy na świecie regularny program (Londyn, 2 listopada 1936 r.). Niedługo później programy takie zaczęto nadawać w Niemczech (od 15 lipca 1937 r.) i we Francji.[12] Przed wybuchem drugiej wojny światowej regularną emisję programów telewizyjnych rozpoczęły jeszcze: Związek Radziecki, Stany Zjednoczone Ameryki i Japonia.

Po drugiej wojnie światowej we wszystkich cywilizowanych krajach odbudowano zniszczenia i wznowiono prace nad dalszym rozwojem telewizji. Polska była 11 krajem na świecie, w którym zaczęto nadawać regularne programy publiczne (1 maja 1956 r.). Fakt ten, jak i niebywale szybki rozwój polskiej telewizji, także w aspekcie przestrzennym (por. cz. 2), trzeba uznać za osiągnięcie nie spotykane w innych dziedzinach gospodarki (w świetle porównań międzynarodowych), tym bardziej wobec praktycznie doszczętnego zniszczenia całego przedwojennego dorobku Polski w tym zakresie.

Wyniki analizy porównawczej dynamiki rozwoju telewizji w Polsce i innych obszarach świata [13] prowadzą do następujących wniosków: tele-

---

[12] Dane dotyczące początków rozwoju telewizji na świecie zostały zaczerpnięte głównie z prac S. Dębickiego: *Historia telekomunikacji.* Warszawa 1963, s. 355—374 oraz S. Miszczaka: *Radiofonia (...) op. cit.,* s. 14—19.

[13] Badania zostały oparte głównie na następujących źródłach statystycznych: Rocznik Statystyczny (różne lata). Warszawa GUS; Rocznik Statystyczny Łączności

wizja polska rozwijała się w tempie znacznie wyższym (przeszło 3-krotnie w latach 1960—1986) niż telewizja na świecie, a także w porównaniu z badanymi krajami Europy (4-krotnie wyższa dynamika w tychże latach) i grupą tzw. krajów socjalistycznych (wskaźnik dynamiki wyższy o 70%). Doprowadziło to do wzrostu udziału Polski w ogólnej liczbie abonentów świata (z 4,2‰ w 1960 r. do 13,7‰ w 1986 r.) i Europy (4-krotnego w tychże latach: z 16,3‰ do 65,0‰). Mniej korzystnie, z powodu wysokiego przyrostu naturalnego w Polsce, przedstawiają się dla niej odpowiednie proporcje, mierzone wysokością mierników gęstości telewizyjnej. W 1986 r. Polska osiągnęła gęstość 25,8 abonentów telewizji na 100 mieszkańców, znacznie wyższą od średniej światowej (14,5), ale niższą od średniej dla badanych 22 krajów Europy (30,8). Wśród nich Polska zajmowała pod tym względem dopiero szesnastą lokatę, czyli siódmą od końca. Niższą gęstość wykazywały: Portugalia (15,7), Rumunia, Grecja, Jugosławia, Bułgaria i Włochy.

Wyjaśnienie pozornej sprzeczności pomiędzy względnie wysoką dynamiką rozwoju telewizji w Polsce a jej miejscem w Europie według gęstości abonentów wymaga przypomnienia kilku rozpatrywanych już faktów. Przede wszystkim musimy podkreślić, że rozwinięte państwa europejskie rozpoczęły znacznie wcześniej niż Polska nadawanie programów telewizyjnych (przeważnie jeszcze przed drugą wojną światową). Ponadto kraj nasz poniósł największe straty w latach 1939—1945 i musiał budować bazę techniczną telewizji praktycznie od zera, podczas gdy wiele innych państw Europy osiągnęło w tym czasie wysoki poziom „nasycenia" urządzeniami odbiorczymi telewizji (wielokrotnie wyższa niż w Polsce liczba abonentów przyjęta za podstawę obliczeń wskaźników dynamiki). Trzeba wreszcie uwzględnić specyficzny dla Polski ostry kryzys społeczno-ekonomiczny lat osiemdziesiątych jako czynnik zahamowania tempa rozwoju naszej telewizji.

Reasumując, możemy ocenić dotychczasowy rozwój polskiej telewizji jako bardzo dynamiczny. Ocena ta wynika z porównania tempa jej rozwoju ze światem i Europą, a także z innymi dziedzinami gospodarki kraju. Mimo to daleka lokata Polski wśród krajów europejskich wskazuje na konieczność dalszego zwiększenia dynamiki rozwojowej. Jeszcze ważniejszym zadaniem jest unowocześnienie polskiej telewizji — konieczny jest dalszy rozwój telewizji kablowej i satelitarnej oraz podniesienie poziomu technicznego bazy nadawczej i studyjnej. Problemy te wymagają oddzielnego opracowania.

1971. Warszawa 1971, GUS; *Łączność 1972*. Warszawa 1973, GUS. Seria „Statystyka Polski" nr 134; *Łączność* — Przegląd Statystyczny (różne lata). Min. Łączn. Warszawa.

Na wysoką ocenę zasługuje szybki i na ogół właściwy rozwój przestrzenny telewizji polskiej, zmierzający do stopniowego niwelowania dysproporcji w poziomie rozwoju poszczególnych części kraju. Równocześnie jednak wystąpiły niekonsekwencje w realizacji polityki państwa w omawianym zakresie. Przejawiły się głównie w niedostatecznym rozwoju strefy wschodniej (por. cz. 3), a zwłaszcza jej południowo-wschodniej części (województwa: krośnieńskie, nowosądeckie, tarnowskie, rzeszowskie i przemyskie), wymagającej większych nakładów ze względu na duże zróżnicowanie ukształtowania powierzchni.

SUMMARY

The article contains a brief historical outline in Poland since its beginnings till the end of 1988. A particular attention was paid to the spatial aspect of the most important qualitative and quantitative changes such as development of the transmitting base in the geographical aspect, spatial differentiation of the dynamics and changes in the TV structure, or the contemporary distribution of TV subscribers in this branch of tele-communications. The measurer of TV density was applied as the main tool of the statistical analysis.

The analysis included all the basic elements of TV: concerning the studio, transmission and reception. It was found out that TV belongs to the domains of economy which are growing the fastest (eg. the power of the transmitters between 1960 and 1988 increased almost 30 times). A positive estimation should be given to the decreasing extreme disproportions in the TV density between different regions and this is due to the development of the net of transmitting and re-transmitting stations in all the country (in 1988 the indicator of extreme disproportions was only 1,78).

More detailed investigations making use of special comparative indicators made it possible to present the changes in the distribution of TV subscribers according to different regions in the years 1960—1974 and 1975—1988 (within the administrative borders each time), and to delimitate the following zones of TV implements in 1988: western one with a very high level of TV development (over 26.4 subscribers per 100 inhabitants), central — with medium level of development with strong inherent differentiation, and the eastern one — with the lowest level of TV development.

The final part of the article undertakes an attempt to estimate the development of Polish TV in the light of international comparisons. The rate of this development between 1960 and 1986 was almost three times as fast as the average in the world and four times bigger than the average in 22 studied more important European countries (USSR excluded). As the result, Poland achieved a high measurer of TV density on the international scale (25.8 in relation to the world average of 14.5 in 1986) but staying far behind Europe as a whole (30.8). This was influenced first of all by a delay — as compared with highly developed countries — in the creation of Polish TV, practically complete destruction of the earlier achievements during the war and occupation, as well as by specific severe socio-economic crisis in the 1980's.